

DOI: 10.34015/2523-4552.2023.2.03

УДК 349.3

Бєлоусов В. Д.,
кандидат юридичних наук
ORCID: 0009-0000-5652-4880

МІСЦЕ ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена з'ясуванню ролі та місця правореалізації в системі соціальної безпеки сучасної України. Відмічається, що систему в Україні складають три рівні: інституційний; правореалізацій; безпосередньої взаємодії з приводу соціального захисту. Аналіз цих рівнів дозволяє сформулювати змістовне бачення того, чи обґрунтовано держава і суспільство розставляють пріоритети в накопиченні та розподілі ресурсів (особливо це актуально в умовах війни, що триває до сьогодні), що дозволяє проаналізувати достатність балансу задоволення невідкладних потреб людини у сфері безпеки з довгостроковими зобов'язаннями по забезпеченню соціальної безпеки держави, як основи сталого розвитку людства. Встановлено, що правореалізаційний рівень системи соціальної безпеки сучасної України є підсистемою, яку складають три елементи: комплекс соціальної допомоги (наприклад, державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю та ін.); комплекс пільг, передбачених для соціально вразливих верств населення (зокрема, для ветеранів війни, дітей війни, осіб з інвалідністю, багатодітним сім'ям, особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи та ін.); комплекс соціальних послуг, передбачених діючими соціальними стандартами. Вказується, що саме на рівні правореалізації відбувається об'єктивація системи соціальної безпеки (захисту), що підлягає комплексному аналізу на предмет достатності соціальної політики в державі загалом та політики забезпечення соціальної безпеки держави, зокрема.

Ключові слова: правореалізація, система соціального захисту, соціальна безпека, соціальне право, соціальний захист, сучасна держава.

Постановка проблеми. Забезпечення соціальної безпеки держави в Україні ґрунтується на нормативно-правовому базисі, що визначають права та обов'язки держави та її громадян, а також на інституційній основі, яка об'єктивується у людській праці, окреслений формами соціального захисту та вираженою у способах, методах та засобах соціального

захисту. Отже, закономірним буде припустити, що соціальна безпека держави досягається комплексним чином, у рамках відповідної системи – системи соціального захисту. Ця система за своєю суттю свідчить про те, що держава є соціальною, правовою та демократичною, а також втілює в об'єктивній дійсності ідеї, що впливають із принципів

соціальної відповідальності, соціальної солідарності та соціальної справедливості. Таким чином, система соціальної безпеки держави – це цивілізаційне досягнення та об'єкт гуманістичного правового світогляду, а саме – юридичний конструкт, котрий складається з елементів, що відображають статус соціальної, правової та демократичної держави, виражають колективну (солідарну) відданість соціальному благополуччю всіх членів суспільства (насамперед – тих, хто перебуває у складних життєвих ситуаціях), а також дозволяють сформувати та підтримувати в державі умови соціально безпечного буття всіх членів суспільства. Між тим, ґрунтуючись на парадигмі демократизації соціально-правового режиму соціальної безпеки, система соціальної безпеки, що діє в Україні, часто є результатом конструктивних дискусій про соціальні права та інтереси людини, про колективне благо, про сутність соціальної функції держави, про складові елементи стану соціальної безпеки, про правове регулювання соціальної безпеки (у тому числі й за участю суб'єктів громадянського суспільства), про політику держави у соціальній сфері, що відображає волю та інтереси населення. Поряд із тим, слід констатувати, що в рамках цих дискусій ще не порушувалось питання про сутність і місце в системі соціальної безпеки сучасної України правореалізаційного рівня забезпечення соціальної безпеки, як особливого рівня відповідної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правореалізація, як елемент системи соціальної безпеки сучасної України, є складним

соціально-правовим явищем, що втілює колективну волю до захисту та поваги людської гідності всіх членів суспільства. Саме зміст системи соціальної безпеки вже тривалий час є теоретичним і практичним питанням, якому приділяється увага юристів-адміністративістів, фахівців у галузі державного управління, політологів, економістів та ін. (зокрема, С. І. Бичкова [1], Б. М. Вишиваної [2], І. М. Михайловської [3], Р. П. Підлипної [4] та ін.). Також зміст цієї системи досліджувався ученими й в соціально-правовому контексті (серед яких: Е. Аалтонен [5], В. В. Безусий [6], М. І. Боднарук [7], А. О. Гудзь [8], П. В. Древаль [9], Я. В. Митько [10] та ін.), хоча й у цих наукових розробках учених, як правило: або не відображена сучасна концепція соціального захисту держави, а тому в таких дослідженнях і розвідках переважно розкривається система соціального забезпечення України та ін. держав; або ж фрагментарно розкривається зміст системи соціального захисту. Уперше ж було комплексно окреслено соціально-правовий зміст системи соціальної безпеки (захисту) українською ученою О. В. Епель [11, с. 31-41]. Поряд із тим, слід наголосити, що по сьогодні учені не приділяли комплексну увагу саме з'ясуванню: поперше, сутнісного змісту такого рівня системи соціальної безпеки, як рівень правореалізації; місця правореалізаційного рівня в системі соціальної безпеки сучасної держави.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування правореалізації в системі соціальної безпеки сучасної України та місця правореалізації в цій системі. Для досягнення поставленої мети виконуються такі *завдан-*

ня: 1) з'ясувати важливість розуміння системи соціальної безпеки та її рівнів; 2) окреслити ключові рівні системи соціальної безпеки сучасної України; 3) проаналізувати сутність правореалізаційного рівня системи соціальної безпеки сучасної України; 4) уточнити місце правореалізаційного рівня системи соціального захисту в системі соціального захисту України.

Виклад основного матеріалу.

Спершу слід зазначити, що Україна, як соціальна держава, повинна мати сприятливу систему соціального захисту, яка забезпечує існування умов буття, за яких «все, що потребує соціальної безпеки може отримати належний рівень безпеки» [12, с. 62]. Утім, як вбачається, сутність та структура системи соціальної безпеки, будучи ключовим елементом соціально-правового режиму забезпечення соціальної безпеки держави, по сьогодні залишається питанням, котре ще є недостатньо дослідженим у контексті сучасної доктрини соціального права України. Вказане складає собою важливу теоретичну та практичну проблему, адже комплексне розуміння сутнісного змісту системи соціального захисту держави:

1) дозволяє сформувати адекватне бачення того, чи правильно держава і суспільство розставляють пріоритети в накопиченні та розподілі ресурсів (особливо це актуально в умовах війни, що триває до сьогодні), на основі чого можна проаналізувати достатність балансу задоволення невідкладних потреб людини у сфері безпеки з довгостроковими зобов'язаннями з забезпечення соціальної безпеки держави, як основи сталого розвитку людства;

2) комплексне розуміння сутнісного змісту системи соціального захисту (безпеки) держави, яке сприятиме адекватному баченню сутності цієї системи, дозволяє забезпечити надійність системи соціальної безпеки держави (це дуже важливо під час війни), що є ключовим показником стійкості держави;

3) розуміння сутності системи соціальної безпеки держави дозволяє сформувати категоріальну основу для оцінювання того, наскільки справедливо держава поводить себе із соціально вразливим населенням, що дозволяє не лише оцінити морально-етичні орієнтири держави у конкретний період (існування в парадигмі людиноцентризму, а відповідно – реальна відповідність держави декларованому статусу правової, соціальної та демократичної держави), але й визначити ризики виникнення ситуацій критичної соціальної небезпеки держави, які є руйнівними для суспільства та держави не лише під час війни, а й у мирний час. Зазначене обґрунтовано тим фактом, що особливо під час війни належним чином соціально захищене населення з більшою ймовірністю збереже соціальну згуртованість та національну єдність, що закономірним чином позначиться на збройній відсічі державі-агресорці.

Осмислюючи комплексність соціально-правового режиму соціальної безпеки сучасної України зазначимо, що в умовах сьогодення структура системи соціальної безпеки фактично відповідає структурі системи соціального захисту України, а відтак складається з таких трьох рівнів: інституційний рівень; рівень правореалізації; рівень безпо-

середньої взаємодії з приводу соціального захисту [11, с. 31-41]. Стосовно правореалізаційного рівня слід зазначити, що його існування обумовлено насамперед тим фактом, що хоча встановлення правових норм, що закріплюють соціальні права, правовий статус органів державної влади, що реалізують функцію соціального захисту, а також порядок (процедури) реалізації зазначеного правового статусу (відповідно, також правовідносини щодо соціального захисту) є важливими кроками у забезпеченні правопорядку у соціальній сфері, важливо розуміти, що їх самих по собі недостатньо для забезпечення системи соціального захисту, яка буде дійсно відповідати міжнародним стандартам та нормам, а також (у результаті функціонування) забезпечувати досягнення мети соціального права України. Тому в сучасній Україні ці норми законодавства та соціальні стандарти втілені, передусім, у різноманітних соціальних програмах, завдяки яким ці норми і стандарти будуть впроваджені в реальну дійсність (тобто, соціальний захист держави, як об'єкт гуманістичного правового мислення, викладений у змісті нормативного акту, знаходить вираження у правовій дійсності). Ці програми є комплексною системою скоординованих заходів, спрямованих на вирішення множини соціальних завдань щодо досягнення соціальної безпеки держави на організаційному, локальному (місцевому) та загальнодержавному рівнях.

Серед таких програм слід відзначити, зокрема, Державну соціальну програму протидії торгівлі людьми, державні програми з питань ген-

дерної рівності, галузеві та регіональні програми сприяння волонтерській діяльності, програми «пакунок малюка», «муніципальна няня» та ін. Також особливу роль у забезпеченні соціальної безпеки держави відіграють й місцеві соціальні програми, адаптовані до конкретних соціальних ризиків, викликів і проблем, що переважають (або ж такі, що є найбільш гострими) у певних регіонах (місцевостях) держави. У цьому контексті можемо звернути увагу на те, що в м. Чернівцях, наприклад, наразі діє:

- по-перше, Програма «Захист» Чернівецької міської територіальної громади на 2022-2024 роки (серед заходів програми можемо виокремити: надання грошової допомоги сім'ям при необхідності високо вартісного обстеження та лікування важкохворих дітей; надання допомоги на поховання окремим категоріям громадян; пільгове прагання білизни громадянам похилого віку та особам з інвалідністю; щомісячна виплата адресної матеріальної допомоги батькам воїнів, загиблих в Афганістані; одноразова адресна матеріальна допомога особам, які виховують дітей з інвалідністю та ін.);

- по-друге, Програма підтримки громадян, які брали участь у військових діях в східних регіонах України, членів їх сімей та сімей загиблих (померлих) учасників бойових дій і волонтерів, померлих осіб, смерть яких пов'язана з участю в масових акціях громадського протесту, що відбулися у період з 21 листопада 2013 року по 21 лютого 2014 року, на 2022-2024 роки (серед заходів цієї програми виокремимо, наприклад: надання одноразової

грошової допомоги родинам загиблих (померлих) при виконанні обов'язків під час проходження військової служби в східних регіонах України або під час організації надання допомоги учасникам військових дій в східних регіонах України; надання щомісячної адресної матеріальної допомоги дітям (до 18-річного віку), батьки яких загинули (померли) при виконанні обов'язків під час проходження військової служби в східних регіонах України або під час організації надання допомоги учасникам військових дій в східних регіонах України; надання одноразової адресної допомоги для вирішення соціально-побутових питань членам сімей загиблих (померлих) учасників антитерористичної операції, операції об'єднаних сил і волонтерів, померлих осіб, смерть яких пов'язана з участю у відповідних масових акціях громадського протесту).

При розгляді особливостей системи соціального захисту держави особливу увагу в контексті дослідження сутності правореалізаційного рівня цієї системи заслуговують певні складові елементи цього рівня, насамперед такі з них:

1) *комплекс соціальної допомоги*, якими передусім охоплено:

- державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям, що призначається згідно Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», враховуючи також норми відповідного порядку її призначення та виплати;

- державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю, що призначається згідно норм Закону України «Про державну соціальну допомогу

особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю»;

- державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державної соціальної допомоги на догляд, яка призначається згідно підстав та умов, окреслених Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю», приймаючи до уваги також норми відповідного порядку її призначення та виплати;

- допомогу на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною», що призначається згідно до відповідного Порядку, затвердженого постановою КМУ 2019 року № 552;

- тимчасову допомогу дітям, батьки котрих ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або ж місце їх проживання невідоме, що призначається згідно Порядку, затвердженого постановою КМУ від 22.02.2006 № 189;

- щомісячну грошову допомогу особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу, яка за висновком лікарської комісії закладу охорони здоров'я потребує постійного стороннього догляду, на догляд за нею, що призначається згідно до Порядку, затвердженого постановою КМУ 2000 року № 1192;

- компенсацію фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду на непрофесійній основі, яка

призначається відповідно до Порядку, затвердженого постановою КМУ 2020 року № 859;

- тимчасову державну соціальну допомогу непрацюючій особі, котра досягла загального пенсійного віку, утім не набула права на пенсійну виплату, призначається згідно до Порядку, затвердженого постановою КМУ 2017 року № 1098;

2) *комплекс пільг*, котрим охоплюються законні переваги відносно наступних категорій соціально вразливих осіб:

- особи зі статусом ветерана війни та суміжними правовими статусами, а саме: особи з інвалідністю внаслідок війни I, II, III групи; учасники бойових дій; члени сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни; учасники війни (у відповідності до норм Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»);

- особи зі встановленим статусом «дитина війни» (згідно Закону України «Про соціальний захист дітей війни»);

- особи зі статусом ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деякі інші пільгові категорії осіб (відповідно норм Закону України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист»);

- особи зі статусом військовослужбовців, котрі стали особами з інвалідністю під час проходження військової служби, та члени сімей загиблих (померлих) військовослужбовців (у відповідності до Закону України «Про соціальний і правовий

захист військовослужбовців та членів їх сімей»);

- особи, котрі постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, віднесені до категорії 1 або до категорії 2; дружини (чоловіки) померлого громадянина, смерть якого пов'язана з Чорнобильською катастрофою; діти, яким встановлено інвалідність, пов'язану з Чорнобильською катастрофою (згідно до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»);

- багатодітні сім'ї (відповідно до Закону України «Про охорону дитинства»);

3) *комплекс соціальних послуг*, приймаючи до уваги те, що базовими соціальними послугами наразі в Україні вважаються ті послуги, що регламентовані на рівні нормативних стандартів.

Висновки. В умовах сьогодення, а особливо в контексті триваючої широкомасштабної війни в Україні, потребується існування та ефективне функціонування системи соціальної безпеки (захисту). Слід мати на увазі, що ця система в Україні наразі є багаторівневою структурою, покликаною забезпечити соціальний добробут, а також підтримку населення держави (особливо тих, хто перебуває в соціально уразливому становищі), що потенційно формує сприятливі умови соціальної безпеки держави. У зв'язку із тим, що соціальна безпека є складним соціально-правовим явищем, її забезпечення передбачає існування складної, багаторівневої системи забезпечення соціальної безпеки (захисту), а саме відповідної тривірвневої конструкції, кожен з

яких виконує особливу частину місії забезпечення соціальної безпеки держави. Особливе місце в цій системі займає рівень правореалізації, що формально виражається у правореалізації, яка об'єктивується у наступних напрямках: надання соціальної допомоги (передбачає виконання програм та здійснення соціально захисних заходів, спрямовані на надання адресної підтримки окремим особам і сім'ям, які її потребують, наприклад тим, хто є особами похилого віку чи особами з інвалідністю); надання пільг (передбачає надання державою та органом місцевого самоврядування певних

преваг відносно інших осіб з метою вирівнювання їх рівня соціальної безпеки); надання соціальних послуг (тобто, надання низки послуг з метою покращення якості життя соціально вразливих верств населення, включаючи консультування, реабілітаційні послуги, догляд на дому та ін.). Тобто, саме на рівні правореалізації відбувається об'єктивація системи соціальної безпеки (захисту), що підлягає комплексному аналізу на предмет достатності соціальної політики в державі загалом та політики забезпечення соціальної безпеки держави, зокрема.

Список використаних джерел

1. Бичков С. І. Сучасна система соціального захисту в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 12. С. 1-2.
2. Приймак І. І., Вишивана Б. М. Недержавне пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення України. *Світ фінансів*. 2019. № 3. С. 121-138.
3. Михайловська І. М., Неліпович О. В. Система соціального захисту населення в Україні: сутність, основні складові та напрямки вдосконалення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. Т. 4, № 6. С. 255-260.
4. Підлипна Р. П. Система соціального захисту населення в Україні в сучасних умовах: сутність і основні складові. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки*. 2015. № 1, Ч. 1. С. 16-22.
5. Аалтонен Е. Система соціального захисту і соціальної освіти у Фінляндії. *Соціальна політика і соціальна робота*. 1998. № 3. С. 31-38.
6. Безусий В. В. Рівні (види) соціального захисту державних службовців в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 57, Т. 1. С. 124-128.
7. Боднарук М. І. Поняття правовідносин у сфері соціального страхування в Україні. *Митна справа*. 2013. № Спец. вип. С. 203-207.
8. Гудзь А. О. Система соціального захисту України та місце в ній недержавного соціального забезпечення. *Науковий Вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 40. С. 106-109. doi:10.32841/2307-1745.2019.40.24.
9. Древаль П. В. Функції системи соціального захисту працівників органів прокуратури. *Митна справа*. 2013. № Спец. вип. С. 207-211.
10. Митько Я. В. Поняття та особливості соціального захисту учасників бойових дій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 40, Т. 3. С. 39-43.

11. Епель О. В. Система соціального захисту в Україні як чинник формування соціальної держави: стан, проблеми та стратегія розвитку: монографія. Київ: Людмила, 2023. 196 с.

12. Hladky V. V. The impact of welfare state policies on social security. *Creative Space*. 2023. Vol. 11. P. 62-64. doi:10.5281/zenodo.7495112.

V. Belousov, *Candidate of Juridical Sciences*

ORCID: 0009-0000-5652-4880

The place of legal implementation in the social security system of modern Ukraine

This article aims to elucidate the implementation of law within the social security system of contemporary Ukraine and to examine the role of the implementation of law in this system. Presently, Ukraine has established a social security system comprising three tiers: the institutional level; the level of legal implementation; and the level of direct interaction regarding social protection. An accurate comprehension of this system's structure and the essence of these levels, particularly legal implementation, is vital. This understanding enables the formation of an informed perspective on whether the state and society are appropriately prioritizing the allocation and distribution of resources. This is particularly pertinent in the context of ongoing war conditions. Such analysis is crucial for evaluating the balance between addressing immediate human security needs and fulfilling long-term commitments to state social security, which forms the foundation for sustainable human development. Additionally, this understanding aids in developing a framework for assessing the state's equitable treatment of socially vulnerable populations. The author identifies that the legal implementation level within the social security system of contemporary Ukraine functions as a subsystem composed of three elements. The first element encompasses a range of social assistance measures, such as state social aid for low-income families, individuals with disabilities from childhood, and children with disabilities. The second element involves a variety of benefits designated for socially vulnerable groups, including war veterans, children affected by war, people with disabilities, large families, and those impacted by the Chornobyl disaster, among others. The third element consists of a suite of social services that adhere to current social standards. The article's conclusions synthesize the study's findings, highlighting that it is at the level of legal implementation where the social security (protection) system is concretized. This level warrants a thorough analysis to assess the adequacy of the state's overall social policy and, more specifically, its policy regarding the provision of social security.

Keywords: *legal implementation, modern state, social law, social protection system, social protection, social security.*